

АРТИМИШИН

Юлія Зеновійвна –

кандидат історичних наук,
молодший науковий
співробітник Інституту
українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

ДЕПОРТАЦІЙНІ АКЦІЇ 1940-х РОКІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

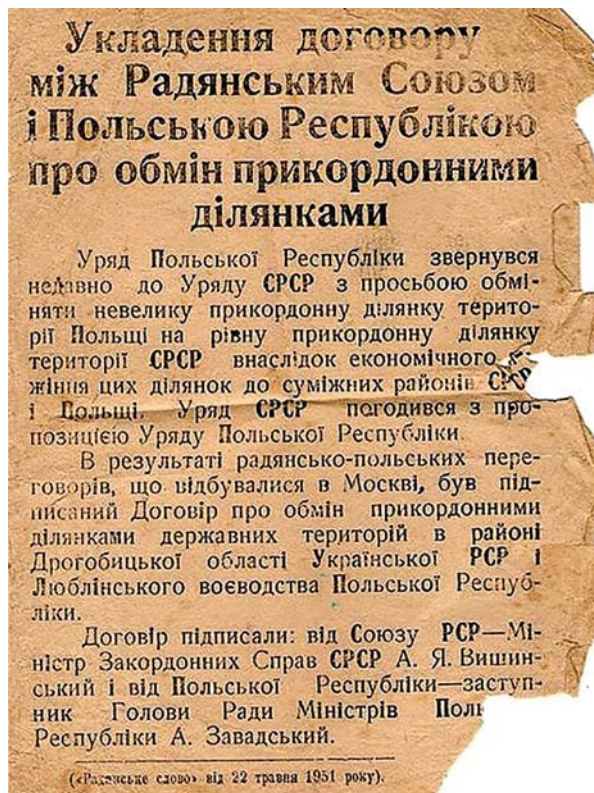
За матеріалами наукового повідомлення
на засіданні Президії НАН України
28 грудня 2022 року

Простежено процес творення спогадів про міжнаціональний польсько-український конфлікт, депортацію та подальшу адаптацію переселених осіб. Відтворено та проаналізовано збірний образ депортацій з українсько-польського прикордоння у 1944–1951 рр. в уявленнях переселенців та їхніх нащадків. Досліджено співвідношення між різними рівнями ідентичності, зокрема регіональною та національною. Розглянуто концепт малої батьківщини крізь призму колективної пам'яті.

Ключові слова: польсько-український конфлікт, депортація українців, історична пам'ять, колективна пам'ять.

Друга світова війна, депортації народів призвели до великих людських втрат та незворотних етнополітичних змін у Центрально-Східній Європі. Модель дослідження цього періоду виключно з точки зору політичної історії не є життєздатною, спрощує уявлення про минуле. Антропологічний поворот, який відбувся у західній історіографії ще у 70-х – 80-х роках ХХ ст., з його особливою увагою до травматичного досвіду та форми його вираження в усній історії та історичній пам'яті стає помітним і в українській історіографії. Акцент на цій методології дає змогу простежити схему усвідомлення, репрезентації історичних подій спільнотами пам'яті, зокрема депортованими з Польщі українцями, включення їхніх візій до історичного гранд-нарративу. Наявність болісних спогадів з часів війни та примусового переселення уможливує вивчення концептів травми, культурної травми, постпригадування. Водночас є потреба дослідити процес включення візій історії до гранд-нарративу держави.

Вивчення депортаційних процесів 1940-х років в історичній пам'яті українців проведено на трьох рівнях: особистісному та

Уривок із газети «Радянське слово» від 22 травня 1951 р. про обмін «прикордонними ділянками» між СРСР і Польською Республікою

родинному рівні; рівні спільнот депортованих; рівні регіонів, де проживають переселені особи, та в загальноукраїнському зрізі.

В українській історіографії проблему депортації українців з Польщі здебільшого вивчали під кутом зору політичної історії (політико-правові підстави депортаційних акцій у фокусі питання польсько-радянського кордону в дипломатичних відносинах СРСР та союзників тощо) [1–3]. Чимало праць стосуються також перебігу депортацій із польсько-українського прикордоння [4, 5], їх регіональної специфіки, кількісних і територіальних вимірів розселення та подальшої матеріальної адаптації [6–8].

У руслі соціальної історії та соціально-антропологічних студій це питання досліджували такі українські вчені, як Г. Виноградська [9], Г. Боднар [10], зосередивши у своїх розвідках увагу на питанні малої вітчизни та її скла-

дових, процесі творення пам'яті про малу вітчизну. Л. Халюк [11] вивчала символічний та просторовий вимір цього концепту в контексті жанрових особливостей наративів депортованих українців. Разом з тим, значно менше публікацій присвячено питанню сприйняття процесу депортації, подальшій адаптації переселенців на новому місці, вивченню специфіки пам'яті про Другу світову війну, міжнаціональний конфлікт, примусовий переїзд, малу батьківщину тощо.

Вибірковість сюжетів, притаманна колективній пам'яті, тривалий часовий проміжок, який на момент записування спогадів відділяв депортованих українців від зазначених подій, спрощували оповіді, залишаючи в них при цьому багато емоцій, особливо виразно негативних переживань. Ці та інші фактори, так само, як і вік та психоемоційні особливості конкретної людини, вплинули на образи, які відтворювалися в спогадах. Друга світова війна для переселенців — це зазвичай загострення польсько-українських відносин, конфлікт на Холмщині та Надсянні, а у лемків — позиційні зміни на фронті. Хронологічно це 1943–1944 рр., і лише в депортованих у 1951 р. центральним сюжетом є розповіді про депортацію [12].

Болісні розповіді як відображення досвіду травми-втрати стають матрицею, або рамкою, яка впорядковує, творить логічний зв'язок між різними фактами біографії. З огляду на тезу, висловлену Стівеном Портером та Анджелою Р. Бірт [13, с. 111], про те, що такі неприємні, тяжкі спогади не лише більш емоційні, а й детальніше закарбовуються в пам'яті, можна констатувати наявність певного зв'язку між репрезентацією і тим, які емоції супроводжували ті чи інші події. Травматичних спогадів неможливо позбутися, тому вони частіше з'являються в пам'яті [13, с. 111–112], ніж позитивні моменти.

Під час роботи з его-документами було виділено два способи репрезентації досвіду міжнаціонального конфлікту: 1) майже беземоційний перелік кривд, бід, яких зазнала громада; 2) переповнені драматичними емоціями оповіді. Обидва вони свідчать про психологічну

травму і небажання пригадувати ті події або ж звертатися до постпам'яті (вторинного пригадування).

Більшість осіб, які давали інтерв'ю, а також значна частина тих, хто залишив спогади, під час війни та переселення були дітьми або підлітками. Дитячі спогади про такі події — це багатоголосся різних людей: дитини, яка емоційно розповідає про своє тяжке минуле, дорослого, який рефлексує про свій досвід із сучасної перспективи [14, с. 296]. Крім того, діти вразливіші, ніж дорослі, тому їхні спогади про війну та переселення сповнені сильними почуттями страху, тривоги, непевності. Руйнується базове відчуття безпеки, яке забезпечують батьки. Це почуття захищеності та безпеки відіграє важливу роль у розвитку особистості дитини, тому будь-які зсуви та зміни, що принесла війна, як-от зустріч з насильством у дитячому віці, серйозно вражають дитину, залишаючи слід на все життя [14, с. 296–297].

Респонденти часто без особливих емоцій перелічують кривди, яких зазнала їхня громада, — такі оповіді вказують на пасивне пригадування. Вони підсвідомо вдаються до такого способу розповіді, щоб узгодити особисті болісні спогади з колективною пам'яттю про ці події, оскільки час зазвичай стирає деталі, спотворює достовірність, залишаючи лише емоційний каркас.

Водночас образ міжнаціонального конфлікту, війни та переселення не лише сформовано під впливом психологічної травми, а й побудовано за схемою, притаманною історичному гранд-нарративу України — суттєве акцентування на віктимологічному досвіді соціальної чи національної групи [15]. Отже, оповіді переселенців про війну та депортацію є також відображенням сконструйованої культурної травми. Побудова депортованими такого образу подій — це багаторівневий процес, на який впливають такі фактори, як вік, психологічно-емоційні особливості людини, її соціальний статус, оточення, а також історична культура регіону (за визначенням польського соціолога Анджея Шпоцінського, який використовує цей термін для категоризації історичного минуло-

Процес депортації українців з Польщі до УРСР, с. Майдан, Любачівський повіт. Світлину надала Анна Беднарчук для Радіо Свобода

Депортація в УРСР українців з с. Новосільці, Сяноцький повіт, березень 1946 р.

го, образ якого творять як науковці, так і пересічні громадяни з їх колективною пам'яттю та поточними уявленнями про це минуле) [16]. Подібним чином, акцентуючи лише на втратах своєї соціальної групи, переповідають тяжкі спогади про міжнаціональний конфлікт та війну і депортовані поляки [17].

Депортація, порівняно з попередніми обставинами життя під час Другої світової війни, є менш деструктивним процесом, тому він частіше представлений стандартизованими та уніфікованими фразами на кшталт: «З липня село окружили польські військові і дали термін на вечір слідуючого дня, щоб ні одного українця не було в селі. Всього, що могли, на віз поскла-

Пам'ятник депортованим українцям у Тернополі (скульптори — Андрій і Володимир Сухорські, Володимир Стасюк)

Меморіал українцям, депортованим з території Закерзоння у 1944–1945 рр., у Львові

дали, остальне — пораздали...» [18]. Або ж: «Війна була, біда була. Нас переселили нас ту, ні їсти, ні пити, ні сі ні вбрати» [19].

У випадку жертв польсько-українського конфлікту, терору бандформувань депортація ставала можливістю вижити, зберегти життя сім'ї, а тому оповідь про переїзд дуже важлива. Стресова ситуація і тривалий переїзд у товарних вагонах вплинули на сприйняття переселенцями часу і простору. Вони чутливіше реагували на нові незвичні краєвиди чи невідомі їм речі. Одразу після приїзду виникали труднощі з пошуком прихистку, облаштуванням, ремонтом житла, працею по господарству, про

що частіше згадують жінки, вдаючись до детальних розповідей не лише про відмінності в агрокультурі, а й про проблеми з водою, опаленням, кухонним приладдям [20, с. 288–291]. Неохоче пригадували депортовані про незаконні практики, які допомагали їм вижити в складній ситуації, наприклад про отримання документів, зокрема паспортів, через неофіційні домовленості або хабар, на що впливало те, у якій саме місцевості опинилася сім'я.

У результаті проведених у 2013–2018 рр. анкетувань серед нащадків переселенців, які проживали у Львові, Тернопільській та Львівській областях (загалом 51 особа), а також двох анкетувань, проведених навесні 2015 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка та у грудні 2016 р. — лютому 2017 р. в Інтернеті на базі гугл-форми, було визначено особливості збереження пам'яті нащадків, окреслено образ депортації в історичній пам'яті молоді західної України.

Згідно з матеріалами анкетування, діти та внуки депортованих здебільшого лише чули розповіді про Закерзоння, депортацію. Проте більшість із них стверджували, що походження їхніх батьків не вплинуло на їхнє життя. Лише третина з них зауважили, що родинне походження по-різному позначилося на них. Для частини нащадків, які виростили з травматичними розповідями, ці терени стали так званою постпам'яттю, побудованою на емоційному переживанні чужого досвіду [21, с. 43], тобто це пам'ятання стало важливим через зв'язок з рідними, які походили із Закерзоння. Подібні тенденції пам'ятання можна простежити у третього покоління нащадків депортованих в акції «Вісла»: зв'язок чи асоціації з акцією «Вісла» є певною мірою відстороненими, менш емоційними. Анкетування студентської молоді навесні 2015 р. продемонструвало, що особи, в яких немає родичів із Закерзоння, мають розмите уявлення про депортацію українців до УРСР в 1944–1947 рр., а майже чверть респондентів сплутали ці події з операцією «Вісла».

Депортації українців 1944–1951 рр. є частиною регіональної історичної пам'яті, особливо в місцях компактного проживання переселен-

ців чи в їхніх родинх і/або громадських товариствах. У медіапросторі підвищений інтерес до депортацій спостерігається з наближенням річниць та круглих дат. Так, напередодні 70-х роковин акції «Вісла» депортації стали актуальною темою для ЗМІ¹. Ця подія набула резонансу в контексті анексії РФ Криму, з появою внутрішньо переміщених осіб. Водночас назагал у суспільстві побутує хибне ототожнення депортацій 1944–1946 рр. з операцією «Вісла»².

У 2018 р. важливим кроком держави щодо комеморації цих подій стала постанова Верховної Ради України про відзначення щороку в другу неділю вересня «Дня пам'яті українців — жертв примусового виселення з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 роках»³. У 2019 р. за сприяння Українського інституту національної пам'яті, низки наукових інституцій та дослідників було підготовлено виставку «Вигнання. До 75-х роковин початку депортації українців», яку експонували по Україні⁴.

Нинішня широкомасштабна агресія РФ проти України знову актуалізувала питання

Реконструкція холмського строю. Фото Анни Джунківської, Олени Ляхович

Реконструкція бойківського строю на фоні традиційної хати. Фото Дмитра Бартоша

¹ Гаврилюк Ю. Акція «Вісла» — останній акт українсько-польської трагедії. *Історична правда*. 17 січня 2023; 70 років від початку операції «Вісла»: українців перевозили у брудних вагонах разом із худобою. *Вголос*. 28 квітня 2017; Литвин М., Хахула Л. Уроки операції «Вісла». 70 років тому польська комуністична влада розпочала депортацію українців на «повернені землі». *Дзеркало тижня*. 27 квітня 2017; Грабовський С. До 70-х роковин операції «Вісла». Чи була в минулому Польща надійним союзником України й українців? *День*. 26 квітня 2017; Козловський Б. Без права називатись українцем. *Високий замок*. 29 березня 2017.

² Кабачій Р. Проблема переселення українців з Польщі до УРСР в 1944–1946 та 1951 роках у сучасній публіцистиці. *Lemky.com*. <http://lemky.com/index.php?newsid=72>

³ Друга неділя вересня — День пам'яті примусового виселення українців у 1944–1951 роках. *Український інститут національної пам'яті*. <https://bit.ly/3w9YAIH>

⁴ Виставка «Вигнання. До 75-х роковин початку депортації українців». Український інститут національної пам'яті. <https://bit.ly/3kr7qPW>

примусових виселень, усвідомлення кордонів, їх ментальних та просторових вимірів.

Території Холмщини, Надсяння та Лемківщини, які фактично були найзахіднішими регіонами проживання українців у межах етнографічних теренів, становлять особливий інтерес з точки зору їх розташування та поєднання кількох культур. Відтак, потребують дослідження механізми побудови множинної ідентичності, її локального виміру.

Витворений у пам'яті простір (через образ втраченого депортованими дому як «символічного архетипу щасливого та безпечного місця» [22, с. 161], зв'язок із землею [23], громадою) слугував основною опорою для сприйняття себе у світі [24, с. 36] та побудови територіаль-

ної ідентичності. Ідентифікація з цими втраченими теренами, їх громадою має просторовий вимір, який можна окреслити як територіальну ідентичність [25]. В ієрархії цінностей цей рівень ідентичності має високу символічну вагу, однак ступінь ототожнення особи залежав від життєвих обставин і був змінною категорією. Відразу після переселення, вирішуючи проблему облаштування на новому місці, людина здебільшого не мислила такими складними категоріями, як національна чи територіальна ідентичність.

Депортовані поступово пристосувалися не лише до нових матеріально-побутових умов, а й до оточення. Цей процес був повільним і дуже індивідуальним, тому старшому поколінню депортованих не завжди вдавалося вибудувати нові схеми культурної, соціально-просторової ідентифікації [26, с. 107–110]. Питання регіонального виміру ідентичності особливо актуалізувалося на хвилі національного піднесення 1990-х років, у процесі об'єднання, творення товариств депортованих українців.

Депортовані особи, як демонструють матеріали інтерв'ю та спогади, виразно артикують свою українськість, а місце, яке належить малій батьківщині в системі ідентичностей, репрезентація цього зв'язку залежать від терену, звідки походить людина, його культурних відмінностей від місцевого українського простору (на думку польського соціолога Анджея Садовського, таким ключовим чинником для усвідомлення власної народно-культурної самобутності спільнот прикордоння є релігія [27, с. 42]), активності в товариствах депортованих. Загалом сильніше вираженою через сукупність культурних відмінностей гірського регіону є

лемківська ідентичність [28, с. 45], яка також присутня в масовій культурі, натомість бойківська належність менш популярна, можливо, через наявність цієї регіональної групи в Галичині, холмська традиційна культура має багато схожих рис з волинськими взірцями культури. Ці регіональні ідентичності не перебувають у відкритому конфлікті з вибором українства, однак у випадку лемківської ідентичності через маніпулятивність ідеї русинства вона містить у собі чималий конфліктний потенціал. Ідею окремішності карпатських русинів (лемків) популяризують у Словаччині, Польщі. В Україні розвиток проекту самостійної, окремої русинської нації у Закарпатті здійснювався за фінансової підтримки РФ.

Важливим є вивчення механізмів пристосування до життя після травматичних подій (воєнного конфлікту, втрати дому) з урахуванням напрацювань зарубіжних дослідників, наприклад тих, що стосуються балканських воєн. Дослідження процесу формування культурної травми у суспільстві, вторинної травматизації стає вагомим з огляду на сучасну російсько-українську війну. Актуальним є також розгляд досвіду адаптації депортованих німців із Центрально-Східної Європи у повоєнній Німеччині.

Напрацювання з окреслених вище питань, таких як формування образу втраченого дому, малої батьківщини, проблема регіональної ідентичності та її маніпулятивність, травматизація суспільства, що пережило війну, трансмісія спогадів, побудова фантомних сюжетів та виникнення культурної травми, є актуальними сьогодні для України з огляду на повномасштабну війну та її вплив на українське суспільство.

REFERENCES

[СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ]

1. Kozlovskiy I. *Vstanovlennia ukrainsko-polskoho kordonu. 1941–1951 roky (Establishment of the Ukrainian-Polish border 1941–1951)*. Lviv: Kamenyar, 1998.
[Козловський І. *Встановлення українсько-польського кордону. 1941–1951 рр.* Львів: Каменярь, 1998.]
2. Makarchuk V. *Mizhnarodno-pravove vyznannia derzhavnoho kordonu mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu (1939–1945) (International legal recognition of the state border between Ukraine and Poland (1939–1945))*. Kyiv: Atika, 2004.
[Макарчук В. *Міжнародно-правове визнання державного кордону між Україною та Польщею (1939–1945)*. Київ: Атіка, 2004.]
3. Tsependa I. *Ukrainsko-polski vidnosyny 40–50-ky rokiv XX stolittia: etnopolitychnyi analiz (Ukrainian-Polish relations in the 1940s and 1950s: an ethnopolitical analysis)*. Kyiv, 2009.
[Щепенда І. *Українсько-польські відносини 40–50-х років XX століття: етнополітичний аналіз*. Київ, 2009.]
4. Makar Y., Hornyi M., Makar V., Saliuk A. *Vid deportatsii do deportatsii. Suspilno-politychne zhyttia kholmshchynskopidliashchynskikh ukrainsiv (1915–1947) (From deportation to deportation. Social and political life of the Ukrainians of Kholmshchyna and Pidliashia (1915–1947). Research. Memories. Documents)*. Chernivtsi: Bukrek, 2011. Vol. 1.
[Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. *Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляшських українців (1915–1947)*. Дослідження. Спогади. Документи. Чернівці: Букрек, 2011. Т. 1.]
5. Savchuk O. *Svoi sered svoikh. Deportatsiia ukrainsiv iz Kholmshchyny u Pidliashshia u 1944–1947 (At home Among Their Own. Deportation of Ukrainians from Kholmshchyna and Pidliashia in 1944–1947)*. Lutsk, 2012.
[Савчук О. *Свої серед своїх. Депортація українців із Холмищини й Підляшшя у 1944–1947 рр.* Луцьк, 2012.]
6. Baikenych D. The number and places of resettlement of Ukrainians deported from Poland in the eastern regions of the Ukrainian SSR (second half of 1940s). *Ethnology Notebooks*. 2013. (2): 231–237.
[Байкеніч Д. Кількість та місця розселення депортованих українців Польщі в східних областях УРСР (др. пол. 1940-х рр.). *Народознавчі зошити*. 2013. № 2. С. 231–237.]
7. Gubanov O. Resettlement of the Ukrainian population deported from Poland to the Kherson region in 1944–1945. *Gilea: Scientific Bulletin*. 2010. (31): 118–125.
[Губанов О. Розселення українського населення, депортованого з Польщі в Херсонську область в 1944–1945 рр. *Гілея: науковий вісник*. 2010. Вип. 31. С. 118–125.]
8. Gubanov O. The problem of providing housing for the Ukrainian population deported from Poland to southern Ukraine in 1944–1945. *Gilea: Scientific Bulletin*. 2010. (36): 87–95.
[Губанов О. Проблема забезпечення житлом українського населення, депортованого з Польщі в південну Україну в 1944–1945 роках. *Гілея: науковий вісник*. 2010. Вип. 36. С. 87–95.]
9. Vynohradska H. Markers of the “small homeland” in the memories of 1944–1947 immigrants from Nadsiannia and Kholmshchyna. *Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Cultural Studies Series*. 2011. (7): 407–413.
[Виноградська Г. Маркери «малої батьківщини» в спогадах переселенців 1944–1947 рр. з Надсяння та Холмищини. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Культурологія*. 2011. № 7. С. 407–413.]
10. Bodnar H. “It was good there and it’s not bad to live here”: peculiarities of the historical memory of Ukrainians resettled from Poland. *Ukraine–Poland: Historical Heritage and Public Consciousness*. 2007. (2): 20–36.
[Боднар Г. «Там було добре й тут є непогано жити»: особливості історичної пам’яті українців переселених із Польщі. *Україна–Польща: історична спадщина й суспільна свідомість*. 2007. № 2. С. 20–36.]
11. Khaliuk L. *Usni narodni opovidannia ukrainsiv-pereselentsiv iz Lemkivshchyny, Kholmshchyny, Pidliashshia ta Nadsiannia: zhanrovo-tematychna spetsyfika, khudozhni osoblyvosti (Oral folk tales of resettled Ukrainians from Lemkivshchyna, Kholmshchyna, Pidliashia and Nadsiannia: genre and thematic specificity, artistic features)*. Kyiv, 2013.
[Халюк Л. *Усні народні оповідання українців-переселенців із Лемківщини, Холмищини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості*. Київ, 2013.]
12. Artymyshyn Y. “From survival to adaptation”: peculiarities of adaptation of Ukrainians deported from Poland to Western Ukraine. In: Pater I. (ed.) *International relations in Ukraine in the XX and at the beginning of the XXI century. Western lands*. Lviv, 2020. P. 478–480.
[Артимішин Ю. «Від виживання до пристосування»: особливості адаптації українців, депортованих із Польщі до Західної України. В кн.: *Міжнародні відносини в Україні у XX – на початку XXI ст. Західні землі*. Відп. ред. І. Патер. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича, 2020. С. 478–480.]

13. Porter S., Birt A.R. Is traumatic memory special? A comparison of traumatic memory characteristics with memory for other emotional life experience. *Applied cognitive psychology*. 2001. **15**(7): 101–117. <https://doi.org/10.1002/acp.766>
14. Wylegała A. Child migrants and deportees from Poland and Ukraine after The Second World War: experience and memory. *European Review of History – Revue européenne d'histoire*. 2015. **22**(2): 292–309. <https://doi.org/10.1080/13507486.2015.1008411>
15. Symonenko I. Overcoming the victimization of the historical memory of Ukrainian society. *Strategic priorities*. 2010. **4**(17): 37–43.
[Симоненко І. Подолання віктимності історичної пам'яті українського суспільства. *Стратегічні пріоритети*. 2010. Вип. 17. С. 37–43.]
16. Szpociński A Sites of Memory. *Second Texts: Literary Theory, Criticism, and Interpretation*. 2008. (4): 11–20.
17. Jakimowicz M. To this day I do not know why we turned from neighbors into enemies... Ethnic cleansing in Volhynia and Eastern Galicia in 1943–1944 in biographical narratives. In: Budrewicz Z., Sendyka R., Nycz R. (eds). *Pamięć i afekty (Memory and affects)*. Warsaw: Institute of Literary Research of the Polish Academy of Sciences, 2014. P. 411–428.
18. Interview with Volodymyr P., born in 1940, recorded in Lviv, March 13, 2012.
[Інтерв'ю з Володимиром П., 1940 р. н., записане у м. Львові 13 березня 2012 р. Зберігається в архіві автора.]
19. Interview with Hanna Ivanivna M., born in 1939, recorded in the village Ostapure, Monastirisky district, September 27, 2014.
[Інтерв'ю з Ганною Іванівною М., 1939 р. н., записане у с. Остап'є Монастириського району 27 вересня 2014 р. Зберігається в архіві автора.]
20. Artymyshyn Y., Soliar I. “Everyone was neglectful to us. If you arrived, go around the villages and look for a place to settle down”. Everyday life of Ukrainians deported from Poland to the Ukrainian SSR in the 1940s and 1950s. In: Ilnytsky V. (ed.). *Everyday life of the population of the western lands of Ukraine in the first post-war years (1944–1953)*. Lviv: Torun, 2021. P. 278–296.
[Артимишин Ю., Соляр І. «Нікому ніякого діла не було до нас. Приїхали, ходіть по селах і шукайте, де можете поселитись». Повсякдення українців, депортованих з Польщі до УРСР 1940–1950-х років. В кн.: *Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)*. Відп. ред. В. Льницький. Львів: Торунь, 2021. С. 278–296.]
21. Trzszczyńska P. *Pamięć o nie-swojej przeszłości. Przypadek Bieszczadów (The memory of not-your past. The Bieszczady region case study)*. Krakow: Jagiellonian University Publishing House, 2016.
22. Lehr U. “Ojczyzna przesiedlona”. *Identyfikacja kulturowa polskich emigrantów wojennych w Londynie w perspektywie pokoleniowej. Ethnologiczne studium przypadku (“The Resettled Homeland.” Cultural identification of Polish war migrants in London from a generational perspective. An ethnological case study)*. Krakow: Universitas, 2015.
23. Mihalask S.Y. Ethno-national Orientation Among Lemkos in Poland. In: Taras R. (ed.) *National Identities and Ethnic Minorities in Eastern Europe. International Congress of Central and East European Studies*. Palgrave Macmillan, London, 1998. https://doi.org/10.1007/978-1-349-26553-4_15
24. Ciechorska-Kulesza K. *Tożsamość a przestrzeń w warunkach niestabilnych granic. Przypadek byłego województwa elbląskiego (Identity and space in conditions of unstable borders. The case of the former Elbląg Voivodeship)*. Gdansk, 2016.
25. Rykiel Z. Territorial identity as participation in culture. In: Rykiel Z. (ed.) *Tożsamość terytorialna w różnych skalach przestrzennych (Territorial identity in various spatial scales)*. Rzeszów: Rzeszów University Publishing House, 2010. P. 17–31.
26. Artymyshyn Yu. “We are Ukrainians too and cannot identify ourselves as some half-Ukrainians, but we must remember our land”: multiple/regional identity of Ukrainians deported from Poland in 1944–1951. In: Pater I. (ed.) *Polish-Ukrainian borderland: ethnopolitical, linguistic and religious criteria of self-identification of the population*. Lviv, 2019.
[Артимишин Ю. «Ми теж українці і не можемо себе позиціонувати як якісь напівукраїнці, але треба пам'ятати свою землю»: множинна/регіональна ідентичність українців, депортованих із Польщі у 1944–1951 роках. У кн.: *Польсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення*. Відп. ред. І. Патер, упоряд. О. Муравський, М. Романюк. Львів, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2019. С. 101–122.]
27. Kabzińska I. Between ethnic group and nation. *Etnografia Polska*. 2000. **44**(1-2): 39–61.
28. Barwiński M. Lemkos as a small relict nation. In: Koter M., Heffner K. (eds) *The role of ethnic minorities in border regions. Region and Regionalism*. University of Łódź, 2003. Vol. 1. P. 39–47.

Yuliia Z. Artymyshyn

*I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8095-7379>

DEPORTATION ACTIONS OF THE 1940S IN THE NATIONAL MEMORY OF UKRAINIANS: STATUS AND PROSPECTS OF RESEARCH

According to the materials of report at the meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine, December 28, 2022

The process of creation of memories about inter-ethnic Polish-Ukrainian conflict as well as about deportation and further adaptation is observed at three levels (personal and family level; level of deportees' communities; level of regions where displaced persons live). Collective image of deportations from the Ukrainian-Polish borderland in 1944–1951 as well as of traumatic events, that preceded this process, in the views of displaced persons and their descendants is recreated, and the inclusion of their experience in the historical memory of Ukraine is studied.

The oral and written memories of the deportees are analyzed in this work. It is established that in their collective memory, the war, as a rule, began with the aggravation of the Polish-Ukrainian conflict in the Kholmshchyna and Nadsyannia and with position changes at the front and redeployment of troops in the Lemkivshchyna. All these events took place in 1943–1944. Only deportees, who were displaced in 1951, are an exception, for them, in contrast to other resettled persons, the central story in the narratives is the deportation action.

Two ways of representing the experience of inter-ethnic conflict are singled out. The first is almost non-emotional list of the injustices and misfortunes that the community has experienced. To another belong narratives, which are in many cases fragmentary and full of dramatic emotions. These two ways may be indicative of psychological trauma and reluctance to remember it, or of the post-memory. It is emphasized that many memories are the post-memory of persons, who were deported in childhood, or were born in the families of displaced persons after deportation.

The representation of the deportations of 1944–1951 in the media space of Ukraine and Poland in 1990–2017 is investigated. Resettlement actions are mainly the part of the regional historical memory. The memory of them is especially strong in places of compact settlement, or in family environments of resettled persons. Increased media interest in deportations appears on the eve of the anniversaries and is especially intense before round number dates, as, for example, in the case of the 70th anniversary of Operation “Vistula”.

The relationship between different levels of identity, in particular regional (local) and national, is investigated. The concept of small homeland is considered through the prism of collective memory. Certain universality of the process of sacralization and idealization of the small homeland is confirmed. It is noted that similar processes occurred with the memory in Polish society about the so-called “Kresy” (eastern borderlands, eastern regions of the Second Polish Republic during the interwar period) or about the areas, which were lost by Germany after the war. The memory of the place of birth, of childhood, of youth became the space wherein the home was introduced, after what it became the sacrum that was the basis for constructing identity. It is established that the descendants of the deportees, as the materials of the conducted surveys have shown, heard the stories of their relatives about the territory of Zakerzon and deportation. However, the origin of the parents or family experience did not affect most of the children and grandchildren of the deportees. Only for a part of the descendants, who grew up with traumatic stories, these lands became the so-called post-memory, built on the emotional experience of someone else's experience. This memory has become important not because of the feeling of belonging to these territories, but because of the connection with relatives who came from Zakerzon.

Keywords: Polish-Ukrainian conflict, deportation of Ukrainians, historical memory, collective memory.

Cite this article: Artymyshyn Yu.Z. Deportation actions of the 1940s in the national memory of Ukrainians: status and prospects of research *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2023. (2): 91–99. <https://doi.org/10.15407/visn2023.02.091>